

connexions

De la Catalunya dual a la nació-projecte

vista prèvia >

La Catalunya dual imperant des de la Transició operava definint identitats nacionals des d'un binarisme culturalista. L'emergència de l'independentisme d'esquerres al govern i l'obertura republicana dels anys del Procés van aconseguir transitar del dualisme identitari dels partits sistèmics a un projecte nacional atractiu d'adscripció voluntària, tot prenent la llengua i la cultura com a pòsit comú però anant més enllà d'aquest marc, per situar la nació en un procés de construcció permanent. El repte és com, després de la frustració pel desenllaç del Procés, el catalanisme és capaç d'evitar el replegament identitari defensiu per seguir oferint una definició de la catalanitat com a nació-projecte.

Eunice Romero

Sociòloga i politòloga experta en nacionalisme i migracions

@eunicepiula

El panorama polític vigent en ple 2025 fa innegable que el país es trobi al bell mig d'una nova etapa. El famós canvi de cicle, tan diàfanament identificat per algunes veus i tan injuriat per d'altres, és indubtable. La frustració política després de l'aturada en sec d'un moviment sobiranista ple d'esperances, la repressió i la violència política posterior, els diversos desenganys entre companyes de viatge i les controvèrsies entorn dels lideratges han esdevingut un panorama erm a la il·lusió pel futur. Tanmateix, ens cal cercar-la.

Fa més d'una dècada del 2014, data vaticinada com a horitzó per a un referèndum com a embat democràtic a l'Estat per part de Catalunya.¹ Han passat també prou anys després de l'execució de l'exercici de desobediència civil que va fer trontollar definitivament la configuració política post Transició. Hem guanyat la distància necessària per a fer una anàlisi honesta d'allò que va anar bé i allò que no hi va anar.

Certament, no ajuda a guanyar perspectiva que, en aixecar el cap i mirar

arreu, trobem el triomf de l'odi com a motor de bona part dels corrents polítics que ens envolten. Per acabar de desencisar-nos, tenim l'evident degeneració democràtica a la fase més aguda del capitalisme neoliberal amb la concentració de riquesa i poder en poquíssimes mans. I és probable que la dissolució de la concòrdia entre diversos vectors independentistes ens acabi de treure la poca esma que tindriem per continuar debatent sobre el Procés.

Soc conscient que pot semblar estrafolari cercar llavors per a un futur engrescador i que costa ampliar la imaginació política en aquesta nova etapa, amb l'actual context internacional. Però, com bé sabem, l'esperança requereix disciplina i ens convoca més urgentment en moments de foscor. Amb aquest esperit com a guia, en aquestes línies ens convido a intentar conjuntament una revisió d'allò que ens ha passat en aquest viatge. No pretenc aixecar dits d'acusació centrant-me només en el per què de les derrotes nacionals més recents, sinó explorar també en els encerts que han pogut quedar soterrats a la runa del «ja la tenim a tocar».

Aquesta reflexió no és oportuna només per la necessitat d'esperança, sinó que és urgent entendre que el que vam poder aconseguir és un tresor i que corre perill ara mateix, davant les creixents expressions de nacionalisme excloent al país en línia amb el panorama internacional. Em refereixo al fet que, enmig d'una reivindicació política tan sensible i complicada com és la independència, vam tenir la capacitat de mobilitzar-nos com a subjecte polític renovat. Els límits de la pertinença nacional es van expandir, refent el 'nosaltres' a cada passa que avançàvem.

Probablement l'element més desestabilitzador per a l'Estat va ser el factor sorpresa que suposava la capacitat de la nació catalana de mostrar la seva cara més complexa i definir-nos com un poble en moviment per a un projecte de futur conjunt. Aquesta lògica desafiava les idees preconcebudes sobre el catalanisme en general i l'independentisme en particular. Però sobretot trencava amb una percepció simplista força estesa, en l'escenari polític català post Transició, que assumia unes «identitats» polítiques basades en l'origen com a predictor del comportament electoral i polític.

1 CAROD-ROVIRA, 2014, *que parli el poble català*.

Els fenòmens nacionals continuen sent clarament rellevants en la nostra concepció del món i de les relacions socials

L'expansió del 'nosaltres' no es dona tot d'una, per sempre més, ni per art d'encanteri seguint la voluntat dels artífexs del moviment sobiranista. En aquest article miraré d'apuntar els moments clau que evidencien la reconfiguració del subjecte polític i, específicament, els elements que la van desfermar. Alhora, assenyalaré les limitacions que va enfrontar aquesta expansió al mig de l'estratègia política desplegada pel Procés. Abans d'abordar el recorregut cronològic, però, voldria aturar-me a fer quatre pinzellades conceptuals sobre els projectes nacionals que ens convé tenir presents per entendre aquesta evolució.

Entendre els processos de construcció nacional

Els fenòmens nacionals continuen sent clarament rellevants en la nostra concepció del món i de les relacions socials. Mantenen la seva capacitat d'influir en les formes d'organització social, les concepcions de nosaltres mateixos i la resta, les aspiracions col·lectives, les identitats i jerarquies socials... Tan estesa com és la influència de les nacions,

tot i tractar-se d'una mateixa forma social d'organització col·lectiva, els projectes nacionals poden diferir de manera important entre sí. Des dels estudis del nacionalisme s'ha provat de definir categories per classificar-los.

Craig Calhoun avalua les taxonomies nacionals, especialment la més influent, introduïda per Hans Kohn i continuada fins avui amb diversos termes. Parlem de l'oposició del nacionalisme ètnic i cívic, orgànic i liberal, oriental i occidental, tot recordant-nos que és tan habitual que sovint s'oblida que és una construcció i no pas una realitat natural. Segons aquesta divisió, els primers nacionalismes es consideren més excloents, il·liberals i particularistes, mentre que els segons es veuen com a liberals, voluntaris i oberts. Tanmateix, en analitzar casos concrets, apareixen una gran varietat de matisos. Calhoun subratlla les limitacions analítiques d'aquesta dicotomia i els biaixos que introdueix, ja que, tot i reflectir aspectes rellevants de la història moderna i la política actual, orienta les percepcions, reforça determinats projectes polítics, i genera prejudicis envers

d'altres.² En aquesta línia se centra la crítica de Brubaker, que considera maniquees les categories ètnica i cívica.³ L'autor n'atribueix la manca de precisió i solapament a la diversitat de concepcions del nacionalisme i de les nacions. Descarta la utilitat de la classificació com a instrument analític, així com també com a paràmetre normatiu, per la seva imprecisió. A més, denuncia que les anàlisis per qualificar casos concrets d'estats o moviments nacionals, si guin fetes des del reialme polític o de l'acadèmic, utilitzen les designacions «*de manera ideològica, per distingir el legítim nacionalisme cívic propi, de l'il·legítim nacionalisme ètnic del veí*».⁴

Les crítiques a la dicotomia cívica/ètnica no han impedit el seu ús en entorns acadèmics on es mantenen com a tipus ideals o bé limitant-ne l'ús a elements concrets dins d'un projecte nacional i no per referir-se a la seva globalitat. A més, en els àmbits d'opinió política i de divulgació aquestes

2 CALHOUN, *Nations matter: culture, history, and the cosmopolitan dream*.

3 BRUBAKER, «The Manichean myth: Rethinking the distinction between "ethnic" and "civic" Nationalism».

4 *Ibidem*.

Al llarg del temps els projectes nacionals poden evolucionar cap a l'obertura o bé involucionar i tornar-se restrictius

etiquetes continuen sent força influents. Per tant, en la nostra anàlisi no les obviarem, però sí que farem algunes consideracions rellevants sobre el seu ús, tot recordant algunes característiques dels fenòmens nacionals que solen desdibuixar-se amb l'aplicació d'aquestes categories i hi generen confusió.

En primer lloc, voldria recordar que a l'interior de cada nació coexisteixen diversos projectes nacionals. En alguns casos la dominació d'un determinat relat nacional és tan hegemònica que les alternatives passen inadvertides. Però el cas és que diversos elements, que poden considerar-se clau per atorgar un caràcter d'obertura i facilitat d'adscripció voluntària a un projecte nacional determinat, podrien igualment fer-se servir amb la intenció contrària dins d'un altre projecte.⁵ Hi ha elements que no són *per se* característics

⁵ Res més «cívica» que el propi concepte de «ciutadania», que és funcional i performatiu quan va acompanyat de determinats drets, habitualment vinculats a l'adquisició formal de l'estatus de ciutadania. Aquesta línia precisament pot arribar a ser i és sovint utilitzada com una de les eines d'exclusió *de facto* a bona part de les societats. En alguns casos, fins i tot, la participació 'ciutadana' acaba sent restringida a través de la consanguinitat —concepte d'adscripció orgànica i biològica per antonomàsia.

d'un projecte ètnic o cívica. Per tant, quan mirem de confegir un projecte nacional garantint-ne el tarannà d'obertura, no es tracta de fer una llista d'ingredients, com qui prepara una recepta de cuina. Més que en el «què», l'èmfasi ha de ser en el «com» i «amb qui», amb el suport important que proporciona un «per a què» col·lectiu.

En segon lloc, caldria parar esment en la temporalitat i recordar que al llarg del temps els projectes nacionals poden evolucionar cap a l'obertura o bé involucionar i tornar-se restrictius, depenent de diverses situacions polítiques internes i de les relacions amb el seu context. És a dir, que mai no estarem en disposició de donar per descomptat que el nostre projecte nacional és obert, inclusiu, basat en la voluntat, *per se*, ni de manera estàtica, per sempre. Amb aquests advertiments no pretenc aigualir el vi de l'autoestima nacional que proporciona el saber-se «terra d'acollida», ans al contrari. Tal com veurem més endavant, crec que el rol de la imaginació política és fonamental per aconseguir un projecte nacional inclusiu, i que clarament cal disposar de relats d'obertura i llocs

de memòria nacional que ens recordin allò aconseguit. Simplement, doncs, vull recordar la naturalesa intermitent, complexa i contradictòria dels processos de construcció i manteniment nacional, per evitar la complença dels automatismes.

Finalment, aquestes puntualitzacions analítiques i les que trobem més endavant han de servir per mantenir la congruència entre les nostres estratègies, metodologies i eines i el nostre ideal de construcció nacional. Així, probablement, sigui més rellevant tenir en compte la intencionalitat darrere les propostes i accions en pro de la construcció nacional, que el fet que determinats elements puguin arribar a trobar-se dintre d'una llista fixa del nacionalisme «cívica» o «ètnic». És important observar quines veus compten en el procés, quin rol atorguem a l'altra/e? D'objecte o de subjecte? Hi ha un desig de compartir sentit de pertinença? O bé, un anhel d'imposar determinades pràctiques que considerem legítimes en un marc nacional immòbil?

Hi ha un altre concepte important per entendre l'anàlisi que proposem aquí: el del nacionalisme «des de

El nacionalisme banal i el «des de baix» permeten acostar-se a una comprensió de nació que reconeix en la producció i reproducció de les nacions el rol de qui hi participa

baix», així com un altre de proper, el de «nacionalisme banal». Tots dos, el nacionalisme banal i el nacionalisme «des de baix», permeten acostar-se a una comprensió de nació que reconeix en la producció i reproducció de les nacions el rol de qui hi participa. Eric Hobsbawm, en el seu estudi sobre les nacions i el nacionalisme en l'era moderna,⁶ plantejava les nacions com a «fenòmens duals» que calia estudiar tant des de dalt —resultats de les condicions estructurals—, com des de baix, és a dir, preveient també «*les assumpcions, esperances, necessitats, anhels i interessos de persones comuns i corrents que no són necessàriament nacionals i encara menys nacionalistes*».⁷ D'aquest parer és Michael Billig quan descriu com a «nacionalisme banal» tot allò que pot passar desapercbut i no omplir necessàriament les planes dels diaris o estar marcat al calendari d'efemèrides, però que és imprescindible per a la construcció i el manteniment de les nacions. Billig critica que els estudis del nacionalisme considerin nacional només allò

«*extraordinari, amb càrrega política, i mogut per l'emoció*» i advoca per la consideració integral del fenomen.⁸ Més endavant, diversos autors reprenen l'agenda d'explorar en detall la participació de tots els membres de la nació en els processos de construcció nacional,⁹ i obren l'anàlisi a la manera com la nació és efectivament viscuda, reconeixent-hi la diversitat de formes de viure, sentir, interpretar, negociar, apropiar-se i fer nació. L'obertura de l'anàlisi a aquest nivell és crucial per entendre les relacions de poder que tenen lloc dins dels projectes nacionals. I, de forma molt important, considera la capacitat d'agència de qui hi participa, atenent-ne les posicions, disposicions i trajectòries socials.

Per tancar aquesta petita excursió conceptual, apuntaré un parell d'idees clau més. D'una banda, la comprensió de les nacions com a forma-

cions discursives,¹⁰ que obre també l'espai a la contradicció, el conflicte, el poder, les resistències pròpies de la conformació del discurs possible en un context social determinat. Recordem aquí que no estem parlant només d'un determinat relat o d'idees, sinó també de la capacitat performativa de subjectivitats; per tant, capacitat inclusiva de la materialitat de les pràctiques encarnades que conformen també la construcció nacional. En el llarg debat sobre «què és la nació», aquesta perspectiva defuig l'intent de fixar definicions objectives d'allò considerat nacional, i posa l'èmfasi en la subjectivitat i les relacions socials compartides en la pràctica i en la imaginació col·lectiva, a la base de les «comunitats imaginades».¹¹

10 Craig Calhoun planteja aquesta definició partint de la concepció foucaultiana de discurs, reconeix la manera en què les relacions socials i el coneixement prenen una forma que s'estabilitza només parcialment, ja que contenen tensions i contradiccions internes que les mantenen en transformació generativa de més discurs.

11 ANDERSON, *Imagined Communities*. Benedict Anderson recull sota aquest nom també la materialitat d'una imaginació que no és sinònim de «ficció», sinó de la característica de la modernitat a poder generar relacions íntimes i emocionalment significatives, més enllà de la comunallitat amb qui hi ha una interacció cara a cara, amb connacionals desconeguts però amb qui es crea un vincle de pertinença compartida.

6 HOBBSAWM, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*.

7 *Ibidem*.

8 BILLIG, *Banal nationalism*.

9 BRUBAKER, *Ethnicity without groups*; MILLER-IDRISS; FOX, «Everyday Nationhood»; SKEY, *National Belonging and Everyday Life: The Significance of Nationhood in an Uncertain World*; SKEY; ANTONSICH (eds.), *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*.

La conformació del govern catalanista i d'esquerres feia efectiu l'esperit del catalanisme popular, actualitzant-lo a la demografia catalana del tombant de segle

Les eines analítiques fins ara esmentades ja van dibuixant un full de ruta exploratori dels encerts i les limitacions que hem viscut a Catalunya durant el Procés. Més concretament, ens centrarem a observar la modificació de la concepció de nació com a desllorador del moviment d'expansió del sentit de pertinença.

Avançant per l'esquerra a un nou horitzó per a l'independentisme

Per entendre l'expansió de les fronteres de pertinença nacional que es va fer evident durant el Procés cal anar uns quants anys enrere. Concretament, al 2003, moment que sacseja el tauler polític al Parlament català després dels 23 anys de Jordi Pujol al capdavant de la Generalitat. La conformació d'un govern catalanista i d'esquerres contravenia la lògica d'unes lleialtats automatitzades, segons les quals les formacions d'obediència catalana haurien de preferir un pacte entre elles abans que un altre definit per l'eix esquerra-dreta. La conformació del govern liderat per Pasqual Maragall es va considerar, per a alguns sectors del nacionalisme conservador, contra

natura, va aixecar polseguera i va causar malestar fins al punt de ser titllada l'aposta de traïdoria.

Des d'una altra perspectiva, però, es pot afirmar que la conformació del govern catalanista i d'esquerres feia efectiu l'esperit del catalanisme popular, actualitzant-lo a la demografia catalana del tombant de segle. Una idea que havia quedat arraconada per les dinàmiques de les formacions polítiques en arribada la fi del franquisme.¹² Més enllà dels nous equilibris parlamentaris, els governs encapçalats primer per Pasqual Maragall i més tard el presidit per José Montilla, investits amb el suport d'Esquerra Republicana de Catalunya, i el nomenament de Josep-Lluís Carod-Rovira com a vicepresident de la Generalitat, van permetre l'apari-

¹² Els primers anys de la Transició el debat hi era, i en diversos moments es feia més visible. Però en els anys constitutius del nou tauler de joc, esdeveniments com la mort sobtada i prematura de Josep Pàmies van anar decantant la balança cap a una bifurcació entre una proposta de govern amb perspectiva nacional de signe conservador i una articulació de l'esquerra sota el paraigua del socialisme a remolc del projecte del PSOE. Tampoc veus com la de Josep Benet, que entenia que era incompleta la fotografia d'un catalanisme liderat només pel conservadorisme de la burgesia, van prevaldre davant de la dualitat que atterraria i romandria per més de 20 anys en les institucions catalanes.

ció de nous imaginaris d'allò nacional i van marcar un punt d'inflexió respecte del relat nacional de Pujol, clarament dominant i consolidat a partir de la Transició i fins aleshores.

Catalunya havia encetat l'etapa democràtica amb grans consensos forjats per les aliances conreades al si de l'antifranquisme, en què l'anhel de llibertat i democràcia aglutinava gent amb ideologies contrastants i orígens diversos. Els temps demanaven guarir ferides i reparar la dignitat catalana, restaurar-ne la institucionalitat arrabassada pel règim feixista. Calia també revifar les expressions i símbols suprimits pel franquisme. Classes populars, la dreta democràtica catalana, moviments veïnals, col·legis professionals, sindicats i sectors progressistes de l'església i la intel·lectualitat reivindicaven plegats un millor futur pel país, com demostrava el crit uníson «Volem l'estatut» a la manifestació unitària a Sant Boi, per la Diada del 1976; o la del 1977 també massiva i més explícita sobre la natura unitària de la reivindicació interclassista, transversal ideològicament i intergeneracional, amb el lema «Més que mai, un sol poble».

La singularitat catalana en el relat pujolià trobava les arrels en un passat remot, dibuixat molts cops com a immutable en el temps

Aleshores encara persistia la influència d'un espai polític imprescindible per a la superació de les tesis lerrouxiistes com el que oferia el PSUC, on es teixien complicitats i es conjugaven consciència nacional i de classe entre un proletariat amb orígens i pràctiques culturals diverses. Malauradament, ben aviat, les agendes social i de reivindicació nacional van escindir-se quan, un cop dissolta l'Assemblea de Catalunya, el PSC —federat al PSOE— i Convergència i Unió van esdevenir les opcions majoritàries i es va empènyer la resta de formacions a la marginalitat. S'obriria pas a una dualitat que, a grans trets, tindria la seva traducció en l'imaginari col·lectiu d'un territori nacional amb la clara centralitat política en les conteses electorals autonòmiques per part de CiU i una àrea metropolitana governada pel socialisme d'obediència espanyola. El catalanisme popular havia perdut la seva capacitat d'influir en la definició de la idea de nació catalana, i es va deixar en mans de la burgesia l'autoria del relat nacional dominant.

Malgrat que el país s'havia transformat profundament a nivell demogràfic durant el franquisme, el relat

nacional havia quedat vinculat a les imatges de Catalunya preservades des de l'òptica de la resistència i de la defensa amb què el catalanisme exiliat i clandestí mirava de fer front a la repressió del règim. I, si bé és cert que el pujolisme va fer fortuna amb eslògans amb clara al·lusió a la nova composició poblacional del país, cal aclarir que el president català va elaborar discursos diferenciats per a audiències segregades. A les polítiques culturals i de memòria impulsades pel govern català hi va haver una predilecció per l'*autoctonia* com a font de legitimació nacional. La singularitat catalana en el relat pujolià trobava les arrels en un passat remot, dibuixat molts cops com a immutable en el temps, amb un marcat component lingüístic i amb un determinat «caràcter», a imatge i semblança del qual la població contemporània havia de regir-se per poder ser considerada catalana.

La necessitat de convèncer un electorat amb referents emocionals, culturals i històrics diversos feia inviable la utilització d'elements nacionals més essencialistes com a únic reclam. Així, resultava més eficient una evocació més ambigua a valors

compartits, com ara la cultura de l'esforç, el pragmatisme econòmic, el deure moral de la (re)construcció nacional després del patiment sofert a mans del franquisme.¹³ Passats els primers anys de la Transició, campanyes com ara la del 1987 «Som sis milions» permetia reiterar la inclusió de tota la població habitant del Principat com a part integral del país, en línia amb la premissa candeliana d'*Els altres catalans*.¹⁴ Ara bé, cal analitzar amb deteniment en quins termes es dona aquesta 'inclusió'.

S'ha equiparat la dita «És català qui viu i treballa a Catalunya, si vol ser-ne» a un tarannà d'obertura del catalanisme promulgat per Pujol. Tanmateix, la condicionalitat de la darrera part d'aquesta frase és clau per l'establiment d'una lògica jeràrquica, legitimant una part de la societat com a catalana *per se*, mentre que s'imposa un deure moral a qui ha de demostrar d'alguna manera aquesta voluntat. Tant és com s'atterra aquest requisit, l'important

13 Per un recorregut detallat sobre l'evolució de l'imaginari promogut per Pujol en el període 1960-1980, veure LLADONOSA, «Imaginari cultural i social del pensament polític del primer pujolisme».

14 CANDEL, *Els altres catalans*.

Pujol plantejava una assimilació cultural semblant a la proposada pel nacionalisme d'estat reforçant la idea d'una nació immutable a través del temps i homogeneïa culturalment

aquí és observar com es col·loca en una posició diferent que «vetlla» per l'acompliment d'aquesta voluntat i qui l'ha de demostrar, per exemple, assimilant-se culturalment. Pujol plantejava al seu llibre *Immigració, problema i esperança de Catalunya* la necessitat d'«integrar» les migracions com a sortida a la paradoxa plantejada al títol. A través d'una assimilació cultural semblant a la proposada pel nacionalisme d'estat, es reforça la idea d'una nació immutable a través del temps, homogeneïa culturalment parlant, a la qual s'han d'emmotllar els subjectes nacionals. Així, l'única possibilitat a través de la qual es podrà accedir a la comunitat nacional és l'adopció dogmàtica d'una sèrie d'elements que es presuposen comuns i «naturals» entre els membres originaris de la comunitat nacional, però obligatòriament demostrables pels nous nadius. Amb la incapacitat de definir objectivament aquests «continguts nacionals» —recordeu la discussió teòrica més amunt—, fixar-los, queda en mans de qui ostenta la legitimitat simbòlica i el poder en un context determinat. En el cas de Pujol, l'adopció de la llengua catalana com a pròpia és el símbol d'adhesió i lleialtat a la «terra

d'acollida» que havien de demostrar els immigrants que volguessin pertànyer a la nació catalana.¹⁵

La substitució de l'adscripció racial per una noció essencialista de la cultura nacional, suposadament homogeneïa, evita la idea de decadència demogràfica del poble català, en els termes que Vandellós havia exposat en relació amb les migracions de començament del segle XX.¹⁶ Tanmateix, promou la distinció de dues comunitats definides per via de l'origen a un destí inexorable, pautat per unes pràctiques culturals incompatibles entre elles. Aquesta lògica de la divisió social a Catalunya va en detriment d'una lectura de conflicte i/o solidaritat de classes, però, amb el catalanisme popular arraconat, el culturalisme pren tal força explicativa que els partits polítics dominants operen seguint i reproduint aquestes categories. Així, una tesi bicultural retroalimenta discursos i pràctiques clientelistes, tant de CiU com del PSC, que assumeixen la traducció automàtica de la «cultura d'origen»

15 PUJOL, *Immigració, problema i esperança de Catalunya*.

16 VANDELLÓS, *Catalunya, poble decadent*.

en un comportament electoral, tal com reflecteix la promoció d'un determinat associacionisme i de les relacions que hi estableixen.¹⁷

Ara bé, tot i que el relat polític abonés amb certa intensitat la tesi culturalista, cal tenir present —si recuperem l'atenció en l'agència que tenen els membres de les nacions de cara a la seva construcció 'des de baix'— que la influència de les representacions de categories estanques i incompatibles era relativa i les relacions socials i pràctiques quotidianes de bona part de la població catalana transgredien els límits d'aquest relat. Alhora, l'ambigüitat de Pujol sobre la pertinença nacional oferia, en la interpretació més oberta, prou marge com perquè molta gent pogués vincular-se d'una manera més «banal» a la nació.

Amb l'arribada d'un Govern d'esquerres i catalanista, el relat nacional va ser renovat pel vicepresident Carod-Rovira donant veu precisament a totes les catalanitats viscudes, legitimant-les, tot desafiant

17 FERNÁNDEZ, *Fabricar l'immigrant: aprofitaments polítics de la immigració, Catalunya 1977-2007*.

La identitat és només una via de vincular-se amb la pertinença nacional

la idea de la nació estàtica i de la societat catalana bicultural. Per a Carod, en línia amb el catalanisme popular, la nació és la gent. I des d'una comprensió més radical de la democràcia, si el *demos* muta, ho farà també la nació. De fet, l'obediència no és a una nació-entelèquia imposada des de dalt, sacralitzada i ancorada en temps pretèrits, sinó que és el projecte nacional el que ha d'obeir la voluntat col·lectiva del poble. Podríem expressar-ho d'una altra manera, la nació és el destí i no el punt de partida. Això no vol dir que aquell destí estigui desvinculat del passat, ni que sigui arbitrari. Evidentment, l'herència històrica és innegable, com ho és el fet que les possibilitats de futur estaran sempre condicionades per l'evolució específica dels diversos esdeveniments que han marcat l'experiència col·lectiva. Una altra cosa és que s'assumeixi la nació heretada com una sentència final, davant la qual no hi hagi possibilitat d'influir des de l'actualitat.

El projecte nacional es fonamentava menys en l'acompliment de determinats trets identitaris i molt més en l'elecció d'un projecte col·lectiu per definir democràticament, en

condicions d'igualtat. La identitat és només una via de vincular-se amb la pertinença nacional, no un requisit exigible. Aquesta comprensió del projecte nacional on les diverses identitats eren ben rebudes era molt més atractiva i adequada per a una població catalana formada en bona part per gent amb vincles familiars i emocionals amb d'altres pobles de l'Estat i d'arreu del món. Plantejar la independència com a possibilitat d'aconseguir un futur amb més llibertats, més benestar i justícia social, posava l'accent endavant, sense oblidar la responsabilitat col·lectiva per preservar i potenciar el patrimoni cultural i lingüístic, encara recuperant-se d'una minorització per part de l'Estat espanyol. Com una ona expansiva, el contorn nacional superava els confins de la cultura, i aquesta, alhora, transcendia la llengua catalana. El vicepresident convocava el país a «convertir l'actual nació cultural, en la mentalitat d'una minoria il·lustrada i conscienciada, en també una nació política, útil i necessària per a la majoria dels seus habitants».¹⁸ Els governs Maragall i Montilla pretenien generar, amb unes

¹⁸ Ibidem, p. 285.

polítiques socials decidides, una societat més equilibrada i cohesionada pel benestar, garantint condicions de vida dignes per a tota la població catalana, *conditio sine qua non* per compartir sentit de pertinença. Quedava clar que, més enllà del canvi de rumb en el pla simbòlic, calia evitar la segregació social, garantir espais socials on compartir experiències amb referents i imaginaris nacionals arrelats en la quotidianitat.

En consonància amb aquest horitzó nacional, en l'àmbit de les polítiques culturals també es feia una proposta trencadora, amb una actitud d'obertura i vocació popular i universal, lluny del victimisme, de la malfiança de l'altre i del recel al contacte amb la diversitat. El conseller Joan Manuel Tresserras entenia pluralitat i complexitat social com a marc d'oportunitat: «*Ens trobem immersos en un procés de construcció nacional democràtica, oberta i plural. No és pas la reconstrucció d'un mite del passat, sinó l'exercici del dret de participar en la definició d'un projecte de futur. I la nostra diversitat interna és el punt de partida. Participar en condicions d'igualtat en un món divers és l'horitzó que mirem i ens orienta. I el respecte a*

Parlar de construcció nacional partint del reconeixement a la diversitat interna va ser clau per al creixement del suport social al projecte independentista

*aquesta diversitat de què partim i a la qual ens adreçem és la nostra estratègia ineludible».*¹⁹

Parlar de construcció nacional partint del reconeixement a la diversitat interna va ser clau per al creixement del suport social al projecte independentista. Deixàvem enrere l'estretor dels cercles superposats «una nació-una cultura-una llengua», per desplaçar les fronteres de definició del subjecte nacional a la voluntat col·lectiva. El camí cap a la nació podia passar per la cultura, però no de manera exclusiva; igualment la llengua catalana hi havia d'estar present, però sense excloure'n d'altres que són avui també patrimoni de la nostra societat.

El fenomen migratori com a fet estructural de Catalunya

El relleu discursiu d'aquells governs va venir per part de la societat civil organitzada. La manifestació del 16 de febrer del 2006 contra la retallada de l'Estatut, i sobretot la de la

Diada de 2010, on es van mobilitzar prop de milió i mig de manifestants, fixaven una nova ruta, destriant la reivindicació de sobirania de qüestions estrictament identitàries. «Som una nació, nosaltres decidim» n'era el lema, i recuperava l'esperit de clam democràtic transversal ideològicament davant una sentència del Tribunal Constitucional contra la voluntat del poble català expressada en l'Estatut refrendat al Parlament i al carrer. En mans de la societat civil organitzada, precisament, va continuar-se la tasca d'actualitzar el relat nacional per atorgar un lloc més central del que havia tingut, la immigració com a fet estructural de Catalunya.²⁰

El relat nacional és un ingredient importantíssim per a la capacitat d'ampliar la imaginació política d'una societat. En el cas del Procés, això va ser evident quan la projecció d'una República catalana inclusiva va servir de factor protector de la demo-

cràcia catalana davant de l'onada de l'extrema dreta, dels discursos d'odi i de la xenofòbia, tan presents arreu d'Europa. En moments clau com ara l'anomenada crisi dels refugiats del 2015, el clam del «Volem acollir» ressonava al començament de 2017 en la manifestació del febrer que aplegava uns quants centenars de catalans. Estelades i cartells de «La República de tothom» acompanyaven la protesta i demostraven el caràcter d'obertura davant les migracions de bona part del moviment pro independència.²¹

D'aquell moment gloriós de mobilitzacions massives a avui hi ha hagut un canvi important, sens dubte. La xenofòbia sembla que sobrevola el Parlament i altres institucions, de manera obscena i obsessiva per part de l'extrema dreta, però no és foragitada amb fermesa per la resta de formacions, que defugen tot sovint debats al voltant de les migracions. Avui tenim l'oportunitat d'evitar els errors del passat, garantint que el subjecte polític nacional és confor-

¹⁹ TRESSERRAS I GAJU, *Polítiques de cultura i comunicació i construcció nacional*. p.10.

²⁰ Una proclama ja exposada per Carod-Rovira en diversos moments, i equiparada al valor de la llengua catalana com a vertebradora del projecte nacional. Veure: III Jornades Llengua i Immigració a Catalunya, discurs pronunciat l'11 de novembre de 2008, a l'auditori del Palau de la Generalitat.

²¹ ROMERO, «La República que Farem' Emerging Imaginaries of Migrantness and Nationhood in the Catalan Independence Movement».

El canvi de relat de l'independentisme havia legitimat unes catalanitats més diverses que les reconegudes pel pujolisme, però aquest relat només va arribar allà on el sentit de pertinença era sòlid

mat per la diversitat interna, com a projecte intergeneracional, interclassista, cohesionat i oferint un espai de dignitat i benestar que ens permetin visualitzar un futur compartit.

El Procés va acabar topant amb una realitat terrible no només de repressió estatal, sinó mancada de la capacitat de sortir a defensar la democràcia com un sol poble. Encara no hi érem totes, ja no a favor de la independència, sinó dins del subjecte polític nacional que havia de triar el seu destí. Part de la societat, una part important, no se sentia part de Catalunya i, tot i no tenir una actitud activament hostil, va ser objecte d'una campanya per gestionar diversos malestars per part de l'unionisme. Tot i que el canvi de relat de l'independentisme havia legitimat unes catalanitats més diverses que les reconegudes pel pujolisme, és cert que aquest relat només va arribar allà on el sentit de pertinença —ni que fos de manera banal— era sòlid. En bona part del territori, especialment en les perifèries urbanes, les frustracions de la mobilitat social intergeneracional i altres ferides de classe, van ser aprofitades per l'unionisme per etnificar-les i dibuixar

com a enemics en paral·lel l'independentisme i les migracions. L'amenaça d'Aznar «Abans es trencarà Catalunya que Espanya», prenia forma en la de C's amb la infame frase de Jordi Cañas «os vamos a montar un Ulster que os vais a cagar». El divorci del projecte de benestar material i el simbòlic ens van passar factura. Tant relat com pràctiques, la nació de dalt i la de baix, han d'anar a l'una. Sense jerarquies internes que facin que alguns grups socials siguin considerats més legítims per contribuir en la construcció nacional que d'altres.

No som més lliures si som més «purs» o més bel·ligerants en la «defensa de la nostra identitat».

Paradoxalment, l'ansietat defensiva i ofensiva és un símptoma de les nacions atrapades per la dominació de l'Estat. Franz Fanon, referent ineludible de la decolonialitat, s'expressava així en referència a la construcció nacional dels pobles africans, als quals esperonava per assolir un veritable alliberament del jou colonial de la consciència i cultura nacionals «*Si aquesta empresa és autèntica —és a dir, si expressa la voluntat manifesta del poble i dona veu al desig profund*

*dels pobles africans—, la construcció nacional ha d'anar necessàriament acompanyada del reconeixement i la promoció de valors amb vocació universal. Lluny de suposar un aïllament respecte d'altres nacions, l'alliberament nacional impulsa la nació a assumir el seu lloc en l'escena de la història. És en el si de la consciència nacional on neix i es desenvolupa la consciència internacional. I és aquest doble procés emergent el que constitueix, en darrera instància, l'origen de tota cultura».*²² «No anem contra ningú, sinó a favor nostre» cristal·litza l'esperit de llibertat nacional que ressona en la proposta de Fanon.

Hem d'evitar la malfiança cap a l'alteritat, hem de saber que el país no es teixeix a través d'una actitud defensiva de «símbols nacionals» desvinculats de les polítiques socials. Hem de reconèixer les lluites socials sense culturalismes que ens facin equivocar-nos d'enemic. Catalunya va esdevenir un projecte nacional atractiu en el moment que va connectar destins, avançant per l'esquerra del benestar social, partint de diferents orígens, obrint les portes

22 FANON. *The wretched of the earth*. p. 180.

**Catalunya va esdevenir un projecte nacional atractiu
en el moment que va connectar destins, avançant
per l'esquerra del benestar social, partint de diferents orígens**

a la diversitat interna i a la connexió al món, amb una autoestima nacional que ens permetia l'alliberament nacional fanonià. L'adhesió al projecte nacional només es podrà fer estenent la mà sense apriorismes assimilacionistes, mirant-nos als ulls i reconeixent els vuit milions de catalanes i catalans veritablement com a iguals. ■

■ Bibliografia

- ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised and extended edition, Verso, 1991.
- BILLIG, Michael. *Banal nationalism*. Londres; Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1995.
- BRUBAKER, Rogers. «The Manichean myth: Rethinking the distinction between “ethnic” and “civic” Nationalism». A KRIESI, Hanspeter (ed.). *Nations and national identity: the European experience in perspective*. Chur; Zurich: Rüegger, 1999.
- BRUBAKER, Rogers. *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.
- CALHOUN, Craig J. *Nations matter: culture, history, and the cosmopolitan dream*. Londres; Nova York: Routledge, 2007.
- CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Barcelona: La butxaca, 2020 (reedició).
- CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. *El patriotisme social, motor de construcció nacional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007.
- CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. *2014, que parli el poble català*. Barcelona: L'arquer, 2008.
- FERNÁNDEZ, Miguel et al. *Fabricar l'immigrant: aprofitaments polítics de la immigració, Catalunya 1977-2007*. Lleida: Pagès, 2009.
- FANON, Frantz; PHILCOX, Richard. *The wretched of the earth*. Traducció de Richard Philcox; introduccions de Jean-Paul Sartre i Homi K. Bhabha. Nova York: Grove Press, 2004 (1963).
- FOX, Jon E.; MILLER-IDRISS, Cynthia. «Everyday Nationhood». A *Ethnicities*, vol. 8, no. 4, p. 536-63, 2008.
- HOBSBAWM, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- LLADONOSA, Mariona. «Imaginari cultural i social del pensament polític del primer pujolisme» [en línia]. A *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 20, p. 71-99, 2017. Disponible a: DOI: 10.1344/cercles2017.20.1003.
- PUJOL, Jordi. *Immigració, problema i esperança de Catalunya*. Barcelona: Nova Terra, 1976.
- ROMERO RIVERA, Eunice. «'La República que Farem' Emerging Imaginaries of Migrantness and Nationhood in the Catalan Independence Movement» [en línia]. A *XIX ISA World Congress of Sociology Toronto*, 2018. Disponible a: <www.isaconf.confex.com>.
- SKEY, Michael. *National Belonging and Everyday Life : The Significance of Nationhood in an Uncertain World*. Palgrave Macmillan, 2011.
- SKEY, Michael; ANTONSICH, Marco, (ed.) *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*. Palgrave Macmillan, 2017
- SKEY, Michael. *Everyday Nationhood* [en línia]. Palgrave Macmillan, 2017. Disponible a: <www.link.springer.com>.
- TRESSERRAS I GAJU, Joan Manuel. *Polítiques de cultura i comunicació i construcció nacional*. Generalitat de Catalunya, 2010.
- VANDELLÓS, Josep Antoni. *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Biblioteca Catalana d'Autors Independents, 1935.
- WODAK, Ruth et al. *The Discursive Construction of National Identity*. Londres: Edinburgh University Press, 2009. DOI: 10.1515/9780748637355.